

Wyrok z dnia 19 grudnia 2000 r.

II UKN 155/00

Przy ustaleniu prawa do emerytury uwzględnia się okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, świadczonej przed dniem 1 stycznia 1983 r. w wymiarze przekraczającym połowę pełnego wymiaru czasu pracy, także w czasie wakacji szkolnych (art. 10 ust. 3 w związku z art. 6 ust. 2 lit. a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, Dz.U. Nr 162, poz. 1118 ze zm.).

Przewodniczący SSN Krystyna Bednarczyk, Sędziowie SN: Beata Gudowska (sprawozdawca), Maria Tyszel.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu w dniu 8 grudnia 2000 r. sprawy z wniosku Luby S. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w B. o zaliczenie okresu pracy w gospodarstwie rolnym i emeryturę, na skutek kasacji organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 12 stycznia 2000 r. [...]

o d d a l i ł kasację.

U z a s a d n i e

Oddział Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w B. odmówił Lubie S. przyznania emerytury na podstawie art. 29 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. Nr 162, poz. 1118 ze zm.), uznając za udowodnione 29 lat, 2 miesiące i 9 dni okresów ubezpieczenia. Nie uwzględnił okresu od dnia 15 kwietnia 1960 r. do dnia 30 listopada 1963 r., przyjmując, że równoległe z uczęszczaniem do Technikum Ekonomicznego w B. nie mogła pracować w gospodarstwie rolnym rodziców codziennie, co najmniej w wymiarze połowy powszechnie obowiązującego czasu pracy. Według ustaleń Sądu pierwszej instancji, opartych na zeznaniach przesłuchanych w sprawie świadków, stale i w wymiarze ponad 4 godzin dziennie ubezpieczona pracowała natomiast w tym gospodarstwie w czasie wakacji, czyli w okresach od dnia 25 czerwca do dnia 30 sierpnia

w latach 1960-63. Okres ten uzupełnił staż ubezpieczenia do wymaganych 30 lat, przeto Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 29 października 1999 r. zmienił zaskarżoną decyzję i przyznał Lubie S. emeryturę. Wyrokiem z dnia 12 stycznia 2000 r. Sąd Apelacyjny w Białymstoku oddalił apelację Oddziału Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, przyjąwszy, w oparciu o ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji, że wykonywanie pracy w gospodarstwie rolnym w wymiarze co najmniej połowy normy czasu pracy pozwala na uznanie jej za okres składkowy.

W kasacji Oddział Zakładu Ubezpieczeń Społecznych wniósł o zmianę wyroku Sądu Apelacyjnego, zarzucając naruszenie art. 10 ust. 1 pkt 3 w związku z art. 29 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach przez przyjęcie, że pomoc w gospodarstwie rolnym w czasie wakacji podlega zaliczeniu jako okres zatrudnienia wymagany do uprawnień emerytalnych. Na uzasadnienie niewłaściwego zastosowania wskazanych przepisów skarżący przytoczył pogląd Sądu Najwyższego zawarty w wyroku z dnia 13 stycznia 1998 r., II UKN 433/97 (OSNAPiUS 1998 nr 22, poz. 668). Zdaniem skarżącego, pogląd ten zachowuje swe znaczenie w obecnym stanie prawnym i Sąd Apelacyjny powinien być kierować się nim przy stosowaniu wskazanych w kasacji przepisów prawa materialnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sąd drugiej instancji ustalił, że ubezpieczona wykonywała pracę w letnich miesiącach wakacyjnych w wymiarze czasu nie mniejszym niż 4 godziny dziennie. Ustalenie to nie zostało w kasacji zakwestionowane, co powoduje, że Sąd Najwyższy jest nim związany (art. 393¹⁵ KPC in fine w brzmieniu sprzed dnia 1 lipca 2000 r.). W konsekwencji spór sprowadza się do możliwości uwzględnienia okresu wykonywania tej pracy przed dniem 1 stycznia 1983 r. jako okresu składkowego określonego w art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

W wyroku z dnia 13 stycznia 1998 r., II UKN 433/97, Sąd Najwyższy wprawdzie wypowiedział jasno pogląd o niezaliczalności pracy w gospodarstwie rolnym rodziców wykonywanej podczas wakacji przez dziecko uczęszczające do szkoły, a skarżący organ rentowy, powołując się na ten pogląd w kasacji, twierdził, że zachował on aktualność na gruncie przepisu obowiązującego od dnia 1 stycznia 1999 r., to jednak Sąd Najwyższy w składzie orzekającym uznał pomocniczość tego orzeczenia

w rozstrzygnięciu niniejszego sporu za wątpliwą. Dostrzegł bowiem, że Sąd Najwyższy nie przytoczył na uzasadnienie jego tezy argumentów prawnych, a z dokonanych w sprawie ustaleń faktycznych nie wynikało, jaki był charakter pracy świadczonej podczas wakacji przez uczące się dziecko rolnika. Tymczasem na tle stosowania przepisów obowiązujących przed dniem 1 stycznia 1999 r. odnośnie do kryteriów przypisywanych pracy w gospodarstwie jako okresowi uwzględnianemu w stażu ubezpieczenia pracowniczego właśnie charakterowi tej pracy przypisywano znaczenie decydujące.

Możliwość uwzględniania okresów pracy w gospodarstwie rolnym powstała od dnia 1 stycznia 1983 r. tylko w odniesieniu do okresu wymaganego do przyznania świadczeń z ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 268). Dotyczyła pracy domownika w gospodarstwie rolnym przekazanym następcy lub Skarbowi Państwa. Od dnia 1 stycznia 1990 r. przepisowi art. 17 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych nadana została treść (por. jednolity tekst: Dz.U. z 1989 r. Nr 24, poz. 133 ze zm.), według której okres pracy w każdym gospodarstwie rolnym, przypadający przed 1 lipca 1977 r., lecz po ukończeniu 16 lat, stał się zaliczalny do okresu prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w nim, wymaganych do uzyskania prawa do rolniczej emerytury lub renty inwalidzkiej oraz do okresu zatrudnienia wymaganego do emerytury lub renty w myśl przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin.

W związku z wprowadzeniem - przepisem art. 93 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz.U. z 1998 r. Nr 7, poz. 25) od dnia 1 stycznia 1991 r. do ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.) - przepisu art. 13¹, zaliczalność pracy w gospodarstwie rolnym dotyczyła okresów sprzed objęcia rolników ubezpieczeniem społecznym. Po dniu 15 listopada 1991 r., gdy materię tę uregulował art. 5 ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. Nr 104, poz. 450 ze zm.), zaliczeniu uległy także okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, przypadające przed dniem 1 stycznia 1983 r.

Na tle art. 5 ustawy o rewaloryzacji zaznaczył się podział okresów uwzględnianych jak okresy składkowe (już tylko przy ustalaniu prawa do świadczeń zależnych od stażu ubezpieczenia) na okresy objęte ubezpieczeniem społecznym rolni-

ków, wymienione w punkcie 1 tego artykułu, oraz okresy, których przed tym dniem ubezpieczenie nie obejmowało. W punkcie 2 tego przepisu chodziło o okres prowadzenia gospodarstwa rolnego, czyli bycia rolnikiem przed 1 lipca 1977 r., a w punkcie 3 o okres pracy w gospodarstwie rolnym wynikający przed dniem 1 stycznia 1983 r. z innego statusu niż status rolnika.

Ponieważ od dnia 1 stycznia 1983 r. w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych wprowadzone zostało ubezpieczenie społeczne domowników rolnika, czyli osób bliskich rolnikowi, pracujących w jego gospodarstwie i dla których praca ta stanowiła główne źródło utrzymania, w orzecznictwie zarysował się pogląd o możliwości i zasadności łącznego zastosowania kryteriów przyjętych w art. 2 ust. 2 ustawy o rewaloryzacji emerytur i rent oraz w przepisie art. 6 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Pogląd ten opierał się na przyjęciu, że przepisy te, zwłaszcza gdy chodzi o domowników rolnika, wyraźnie do siebie nawiązują i na założeniu, że zastosowanie w ramach systemu prawa ubezpieczeniowego analogii iuris nie może być uznane za naruszenie prawa materialnego (por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 1997 r., II UKN 96/96, OSNAPiUS 1997 nr 23, poz. 473). Równolegle prezentowany był też pogląd przeciwny (w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1998 r., II UKN 230/98, OSNAPiUS 1999 nr 20, poz. 657), według którego kryteria wymagane dla objęcia ubezpieczeniem społecznym rolników mogą być stosowane dopiero po ich wprowadzeniu, a więc wyłącznie do ubezpieczenia istniejącego po dniu 1 stycznia 1983 r.

Po tych uwagach należy stwierdzić, że treść przepisu art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach nie odbiega zasadniczo od poprzedniego unormowania; jest kontynuacją regulacji art. 5 ustawy o rewaloryzacji, z odpowiednikiem w art. 20 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, toteż nierozstrzygnięta wątpliwość co do charakteru pracy w gospodarstwie rolnym uwzględnianej w stażu ubezpieczenia pracowniczego wymaga zdecydowania na gruncie systemu ubezpieczeń społecznych obowiązującego od dnia 1 stycznia 1999 r. - czy chodzi o wymagania stawiane okresom składkowym lub okresom, w których nie istniał obowiązek opłacania składek (por. art. 6 i 7 ustawy o emeryturach i rentach), uwzględnianych ramach systemu pracowniczego ubezpieczenia społecznego, czy o wymagania wiążące się z ubezpieczeniem domowników rolnika w systemie ubezpieczenia społecznego rolników, ewentualnie z obydwu tych systemów łącznie.

W rozważeniu tego problemu zasadnicze znaczenie należy przypisać odrębności systemów ubezpieczenia społecznego na podstawie ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 137, poz. 887 ze zm.) i ubezpieczenia społecznego rolników, które zostały oparte na odmiennych zasadach podlegania ubezpieczeniu, finansowania i udzielania świadczeń. W związku z tym przepisy zawarte w tych ustawach, normujące możliwość wzajemnego uwzględniania okresów ubezpieczenia, należy uznać za przepisy szczególne (co ujawnia się w art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz w art. 10 ust. 3 oraz art. 56 ustawy o emeryturach i rentach), które wymagają ścisłego interpretowania i ostrożnego stosowania. Proszą wobec tego konsekwencją jest przyjęcie, że okres pracy w gospodarstwie rolnym według ustawy o emeryturach i rentach, mimo że nie jest okresem pracy sensu stricto, a przez podkreślenie, że chodzi o pracę po 16 roku życia, nawiązuje do okresu pracy w gospodarstwie rolnym wykonywanej przez domowników rolnika, czyli osoby mu bliskie, nie może być uważany za przewidziany w art. 6 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników okres ubezpieczenia społecznego domownika, zwłaszcza że sporne okresy pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r. nie były okresami podlegania ubezpieczeniu społecznemu i nie była za nie opłacana składka na ubezpieczenie.

Przeciwko takiemu pojmowaniu okresu pracy w gospodarstwie rolnym przemawia także to, że przepis art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach nie jest wyraźnie adresowany do osób objętych ubezpieczeniem społecznym z tytułu pracy w gospodarstwie rolnym (domowników) ani do osób zatrudnionych w gospodarstwie rolnym na podstawie umowy o pracę (pracowników); reguluje kwestie stażu emerytalnego wymaganego od innych ubezpieczonych niż rolnicy, w którym okres pracy w gospodarstwie rolnym jest okresem zaliczanym wprost, niezależnie od uregulowań z ustawy o ubezpieczeniu społecznym, i traktowanym jak okres składkowy (por. art. 10 ust. 1 ustawy). Implikuje to stwierdzenie niedopuszczalności stosowania (przez analogię) wobec osoby, o której mowa w art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach, kryteriów objęcia ubezpieczeniem domowników rolnika na podstawie art. 6 ust. 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. W szczególności chodzi o warunek pozostawania we wspólnocie gospodarczej z rolnikiem i stałości wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym. Na tym etapie rozważań należy przyjąć, że żadnego znaczenia dla uwzględnienia okresu pracy w gospodarstwie

rolnym nie ma zamieszkiwanie w gospodarstwie rolnym ani wykonywanie pracy stałe czy tylko sezonowe, np. w czasie wakacji.

Wyłączenie przesłanek ubezpieczenia rolniczego pociąga za sobą jednak konieczność zajęcia, na gruncie systemu ubezpieczenia społecznego obowiązującego od dnia 1 stycznia 1999 r., stanowiska wobec zagadnienia, czy pracy w gospodarstwie rolnym, o której mowa w art. 10 ust.1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach, stawiane są jakiegokolwiek inne warunki. Rodzi się tu niejasność wynikająca z tego, że powołany przepis - zresztą tak, jak poprzednie - nie wyznacza rozmiaru świadczonej pracy, podczas gdy art. 6 ust. 2 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach do uwzględnienia okresów pracy przed dniem 15 listopada 1991 r. wymaga, aby praca wykonywana była w wymiarze co najmniej połowy pełnego wymiaru czasu pracy. Wątpliwość ta została usunięta licznymi orzeczeniami Sądu Najwyższego zapadłymi w poprzednim stanie prawnym, w których jako przesłankę zaliczenia okresu pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, a przed objęciem ubezpieczeniem społecznym, przyjmowano ten właśnie wymiar pracy - przekraczający 4 godziny dziennie (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 1997 r., II UKN 96/96 OSNAPiUS 1997 nr 23, poz. 473; z dnia 7 listopada 1997 r., II UKN 318/97, OSNAPiUS 1998 nr 16, poz. 491; z dnia 13 listopada 1998 r., II UKN 299/98, OSNAPiUS 1999 nr 24, poz. 799; z dnia 9 listopada 1999 r., II UKN 190/99, OSNAPiUS 2001 nr 4, poz. 122, czy wyrok z dnia 10 maja 2000, II UKN 535/99, nie publikowany).

W konsekwencji, przedstawiony stan prawny i poglądy Sądu Najwyższego zawarte w orzeczeniach, które zachowały aktualność co do oceny zaliczalności pracy w gospodarstwie rolnym do stażu emerytalnego, prowadząc do konkluzji, że jeżeli praca w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, świadczona była przed dniem 1 stycznia 1983 r. w wymiarze przekraczającym połowę pełnego wymiaru czasu pracy, to przy ustalaniu prawa do emerytury uwzględnia się ten okres także, gdy przypadał w czasie wakacji szkolnych (art. 10 ust. 3 w związku z art. 6 ust. 2 lit. a ustawy o emeryturach i rentach). Odnosząc to stwierdzenie do ustaleń Sądu Apelacyjnego co do rozmiaru czasu pracy ubezpieczonej w gospodarstwie rolnym rodziców w okresie wakacji przypadających w latach 1960-63 od 25 czerwca do 30 sierpnia, należy - choćby praca ta stanowiła tylko udział (pomoc) w wykonywaniu typowych obowiązków domowych zwyczajowo wymaganych od dziecka będącego członkiem rolniczej wspólnoty rodzinnej - zaaprobować stanowisko, że spełniała kryteria wystarczające do uwzględnienia jej okresu w pracowniczym stażu emerytalnym.

Mając powyższe na względzie, Sąd Najwyższy nie znalazł usprawiedliwionych podstaw kasacji i oddalił ją na podstawie art. 393¹² KPC w brzmieniu obowiązującym przed dniem 1 lipca 2000 r.

=====